

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-164>

УДК 658.14:330.342

**УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ
МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ
В УМОВАХ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ:
ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ**

**MANAGING THE DEVELOPMENT
OF SMALL AND MEDIUM BUSINESSES
IN THE CONDITIONS OF A CIRCULAR ECONOMY:
KEY CHALLENGES AND OPPORTUNITIES**

Гришко Віктор Володимирович

кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6987-3879>

Васильченко Мар'яна Іванівна

кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9569-154X>

Gryshko Viktor, Vasylchenko Mariana

National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

У статті розглядається вплив циркулярної економіки на розвиток малого та середнього бізнесу в Україні. Особлива увага приділяється проблемам і викликам, із якими стикаються підприємства цього сектору економіки при переході на циркулярні бізнес-моделі, а також можливостям і перспективам, які відкриває економіка замкнутого циклу для ефективного управління ресурсами. Авторами розглянуто такі основні принципи циркулярної економіки, як збереження цінності продукції, матеріалів і ресурсів на всіх етапах їхнього життєвого циклу, і обґрунтовано необхідність їх застосування у практиці підприємств малого і середнього бізнесу в Україні. У ході проведення дослідження підкреслено важливість інтеграції малих та середніх підприємств до глобальних екологічних мереж. Наведено практичні рекомендації для підприємств малого та середнього бізнесу і органів державної влади щодо створення сприятливого середовища для розвитку циркулярних бізнес-моделей.

Ключові слова: бізнес-модель, економічна трансформація, підприємства малого і середнього бізнесу, стратегія, управління, циркулярна економіка.

The article examines the impact of the circular economy on the development of small and medium-sized enterprises (SMEs) in Ukraine, particularly in the context of current economic and environmental challenges. The authors investigate the principles of the circular economy and their potential for optimizing resource management and achieving sustainable development for businesses. Special attention is given to the key issues faced by enterprises in this sector when transitioning to circular business models, including limited access to financial resources, the lack of appropriate infrastructure and technologies, and the need to adapt organizational structures to new requirements. The article also emphasizes the role of SMEs in stimulating innovation, creating new jobs, and contributing to the achievement of the Sustainable Development Goals (SDGs) declared at the highest level. One of the central aspects of the research is the opportunities and prospects that the circular economy offers for SMEs. Specifically, the article discusses ways to optimize resource management by implementing principles that preserve the value of products, materials, and resources throughout their entire life cycle. The authors justify the necessity of integrating these principles into the practices of small and medium-sized enterprises, noting that the application of circular approaches not only helps reduce costs but also creates new opportunities for innovation and enhancing competitiveness in international markets for goods and services. Furthermore, it was determined that an important

stage in the transformation process is the integration of Ukrainian SMEs into global environmental networks, which facilitates access to new markets and attracts investment in sustainable production. The article analyzes how collaboration with international partners and organizations can help enterprises overcome local barriers and gain global recognition for their sustainable business practices. The article provides practical recommendations for businesses regarding the effective implementation of circular business models, as well as for government bodies on creating a favorable legislative and institutional environment to properly support this process.

Keywords: business model, circular economy, economic transformation, management, small and medium-sized enterprises (SMEs), strategy.

Постановка проблеми. Глобальне потепління, деградація навколишнього середовища і надмірне споживання природних ресурсів – це лише незначна частина тих глобальних екологічних проблем, які сьогодні постають перед суспільством. За прогнозами експертів Світового банку, вже до 2050 р. ситуація може суттєво погіршитися через збільшення виробництва відходів на 70 % [1]. Тому лише впровадження нових бізнес-моделей, заснованих на принципах «циркулярної економіки», або економіки замкнутого циклу, дозволить зменшити негативний вплив діяльності людини на екологічні системи, і забезпечить реальну можливість для поступового відновлення останніх.

Передумови формування концепції циркулярної економіки були закладені ще понад 200 років тому, коли представники різних наукових шкіл почали вивчати поняття економічного кругообігу та обмеженості ресурсів. Сам термін «циркулярна економіка» вперше зустрічається у наукових дослідженнях вже наприкінці 80-х рр. ХХ ст., однак лише після офіційного впровадження на рівні Європейського Союзу [2] ця концепція управління ресурсами отримала відповідне визнання у багатьох країнах світу. Сьогодні Європарламент визначає циркулярну економіку як модель виробництва і споживання, що включає в себе шеринг, оренду, повторне використання, ремонт, відновлення і переробку існуючих матеріалів і товарів. Відтак, побудова циркулярної економіки в Європі означає відмову від традиційної лінійної економічної моделі «взяти – зробити – утилізувати» («take – make – dispose») на користь іншої економічної моделі, у якій особливо важливого значення набуває: по-перше, зменшення використання ресурсів (reduce); по-друге, максимально можливе продовження терміну служби виробів і матеріалів (reuse); по-третє, відновлення природних екосистем за рахунок повторного використання відходів в економіці (recycle) [3].

Використання таких принципів і подальше впровадження відповідних практик, на думку

Ю. Кірхерр, Н.-Х. Н. Янг, Ф. Шульце-Шпюнтруп, М. Й. Гірнік і К. Гартлі [4], цілком може створити стійку конкурентну перевагу для бізнесу, зокрема й для такого його сегменту, як малий і середній бізнес. Чимало бізнес-структур вже включилися у процес трансформації економічної моделі. Так, із першої сотні списку «The Full Fortune Global 500 List» за 2024 рік [5], понад 30 % компаній дотримується у своїй діяльності принципів циркулярної економіки. При цьому незмінними лідерами у вказаному напрямку є ринковий сегмент споживчих товарів FMCG та сектор автомобільної промисловості, у той час як інші сектори економіки не так активно впроваджують замкнутий цикл виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перехід до моделі економіки замкнутого циклу набуває глобального характеру, і переваги від впровадження циркулярної економіки стають все більш очевидними, про що зазначають у своїх наукових працях відомі українські і зарубіжні вчені, зокрема, Кірхерр Ю., Янг Н.-Х. Н., Шульце-Шпюнтруп Ф., Хеерінк М. Й. [4], Ломага Ю. Р. [6], Яценко О. М. [7], Швець А. І. [8], Гейсдорфер М., Савагет П., Бокен Н., Хартлі К. [9], Ламба Х., Кумар Н., Дхір С. [10], Горбаль Н. І. [6] та багато інших. Концепція циркулярної економіки безумовно вимагає розробки нових бізнес-моделей, що забезпечують ефективне використання ресурсів протягом тривалого часу, максимізуючи їх цінність та вигоду. У зв'язку з цим відповідні питання привертають увагу сучасної наукової спільноти, серед представників якої: Руда М. В., Мирка Я. В. [11], Горбаль Н. І., Пліш І. В. [12], Подра О. П., Горошко Ю. В. [13] та інші. Останні публікації із даної проблематики підтверджують той факт, що ефективний перехід до циркулярної економіки можливий лише за умови комплексного підходу, що охоплює не лише стратегії розвитку підприємств різних сфер і напрямів діяльності, але й масштабні ініціативи на рівні державної політики.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є ґрунтовне вивчення питань управління розвитком підприємств малого

і середнього бізнесу в умовах циркулярної економіки, а також розробка практичних рекомендацій щодо адаптації існуючих бізнес-моделей до принципів циркулярної економіки для підвищення конкурентоспроможності таких суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті останніх тенденцій розвитку циркулярної економіки у багатьох країнах світу особлива увага приділяється питанням фінансової підтримки підприємств малого і середнього бізнесу, адже саме цей сектор є ключовим драйвером розвитку національної економіки і забезпечення зайнятості населення.

Згідно з останніми даними ООН, частка офіційних мікро-, малих та середніх підприємств у формуванні валового внутрішнього продукту досягає 50% на глобальному рівні [14]. Важлива робота приватного сектору не лише наповнює державний і місцевий бюджет, але й насичує ринок товарами і послугами, сприяє розвитку інноваційних технологій, формує конкурентне середовище і створює робочі місця. Завдяки своєму невеликому розміру такі суб'єкти господарювання впевнено демонструють здатність швидко адаптуватися до нових викликів, що зрештою дозволяє їм активно впроваджувати соціально відповідальні практики.

Ще до початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну цей сектор національної економіки стабільно забезпечував близько 60% ВВП, 7 млн робочих місць та майже 40% податкових надходжень [15], а вже після 24 лютого 2022 року ці пропорції суттєво змінилися, адже тоді бізнес зазнав нищівного удару. Чимало підприємств малого та середнього бізнесу опинилися безпосередньо в районах ведення активних бойових дій і змушені були релокуватися до більш безпечних регіонів нашої держави, або взагалі припинити свою роботу на невизначений період часу. Сьогодні значна частина суб'єктів господарювання продовжує свою діяльність, незважаючи на постійні загрози безпечному функціонуванню об'єктів критичної інфраструктури, значні пошкодження виробничих потужностей, суттєве зростання цін на енергоносії та перебої в існуючих ланцюгах постачання.

Попри невиправдану збройну агресію РФ проти України, значну економічну турбулентність, наявність безпекових ризиків і серйозні проблеми з енергетичною інфраструктурою, малий та середній бізнес став однією із рушійних сил відновлення позитивної економічної

динаміки у 2023 р. Частково цього вдалося досягти завдяки переорієнтації підприємств на виробництво товарів подвійного призначення або обладнання для військових потреб, що, у свою чергу, сприяло створенню нових робочих місць. Зокрема, саме середні підприємства продемонстрували найбільшу стійкість до кризових явищ, а частка зайнятих на них працівників збільшилася у 2022 р. порівняно з 2021 р. на 1,56 в.п. (табл. 1).

Сьогодні сектор малого та середнього бізнесу активно освоює нові економічні ніші та відіграє важливу роль у реалізації ключових соціальних ініціатив [17], таких як: надання гуманітарної допомоги лікарням та цивільному населенню на території ведення бойових дій, підтримка Збройних Сил України, створення робочих місць для внутрішньо переміщених осіб та надання безоплатної консультативної допомоги. Усе це лише підкреслює високий рівень соціальної відповідальності цього сектору економіки та його значну економічну активність у реаліях сьогодення.

У ході проведення дослідження авторами було виявлено, що розвиток підприємництва є одним із пріоритетних напрямів Національної економічної стратегії на період до 2030 року [18]. Стратегічні цілі, задекларовані у цьому документі, включають створення нових підприємств та підтримку існуючих для забезпечення стрімкого відновлення й подальшого економічного зростання нашої держави. Враховуючи це, необхідно активно вивчати досвід європейських країн у сфері підтримки малого і середнього бізнесу, зокрема, такі важливі аспекти, як:

- сприяння розвитку підприємницької культури та створення необхідних умов для навчання підприємців;
- спрощення доступу до фінансів через програми кредитування і створення умов для розвитку альтернативних джерел фінансування;
- розвиток нових можливостей для збуту товарів та послуг;
- забезпечення належного функціонування екосистем, що підтримують розвиток інновацій і сприяють їх інтеграції в національну економіку.

Ці кроки вже знайшли конкретне відображення у започаткованих Міністерством економіки України ініціативах, серед яких: програма «Доступні кредити 5-7-9%» (пільгове кредитування для реалізації інвестиційних проєктів і підвищення енергоефективності бізнесу), проєкт «єРобота» (надання грантів для започат-

Таблиця 1

**Динаміка розподілу кількості працівників,
зайнятих на великих, середніх та малих підприємствах України, 2013–2022 рр.**

Роки	Підприємства:						Загальна кількість зайнятих працівників, тис. осіб
	великі		середні		малі		
	кількість зайнятих, тис. осіб	питома вага до загальної кількості зайнятих працівників, %	кількість зайнятих, тис. осіб	питома вага до загальної кількості зайнятих працівників, %	кількість зайнятих, тис. осіб	питома вага до загальної кількості зайнятих працівників, %	
2013	2383,7	32,18	3012,1	40,67	2010,7	27,15	7406,5
2014	1915,1	30,41	2696,5	42,81	1686,9	26,78	6298,5
2015	1708,6	29,01	2604,7	44,22	1576,4	26,77	5889,7
2016	1586,6	27,35	2622,8	45,21	1591,7	27,44	5801,1
2017	1560,9	26,85	2593,1	44,61	1658,9	28,54	5812,9
2018	1574,3	26,42	2744,2	46,05	1641	27,54	5959,5
2019	1608,3	25,10	3052,6	47,64	1746,6	27,26	6407,5
2020	1574,6	24,73	3088,4	48,51	1703,1	26,75	6366,1
2021	1648,7	25,79	2967,8	46,43	1775,2	27,77	6391,7
2022	1369,9	25,45	2582,8	47,99	1429,7	26,56	5382,4

Джерело: складено авторами на основі [16]

кування власної справи і навчання); програма пільгового іпотечного кредитування «єОселя» (цільова підтримка та стимулювання розвитку будівельної та суміжної із нею галузей).

У серпні 2024 р. Урядом нашої держави було схвалено Стратегію відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року [19], і затверджено операційний план заходів з її реалізації на 2024–2027 роки. Така стратегія була узгоджена з бізнесом, громадським сектором та експертами у цій сфері, тому вона отримала відповідне схвалення з боку міжнародних партнерів України, у першу чергу, завдяки тому, що особлива увага у цьому документі приділяється: «зеленому переходу», цифровій трансформації, інноваційному розвитку та інклюзивності бізнесу. Досить вагомим досягненням у рамках даної ініціативи стало створення Альянсу стійкості малого та середнього підприємництва в Україні для координації зусиль у сфері подальшого розвитку екосистеми малого і середнього підприємництва у нашій державі.

При цьому надзвичайно важливо, у першу чергу, створити всі необхідні умови для впро-

вадження принципів циркулярної економіки в бізнес-моделі малих і середніх підприємств, що дозволить підвищити конкурентоспроможність останніх на міжнародних ринках товарів і послуг. Як відомо, ці суб'єкти господарювання володіють значним потенціалом для впровадження інноваційних та екологічно чистих технологій виробництва, що цілком відповідає вимогам сталого розвитку. Чимало підприємств малого і середнього бізнесу в Україні вже орієнтуються у своїй діяльності на основні принципи економіки замкнутого циклу при розробці дизайну своєї продукції, організації закупівель, процесів виробництва, виготовлення упаковки, маркетингу і продажу. А ті, які лише планують впровадження відповідних ініціатив, мають вжити низку заходів, ключовими серед яких є наступні: продовження життєвого циклу продуктів, послуг і ресурсів; застосування інноваційних методів переробки та зменшення відходів; зміна поведінки споживачів та підвищення їх обізнаності щодо можливості повторного використання матеріалів і продуктів; а також всебічна підтримка підприємств у переході до екологічно чистих і сталих технологій на всіх рівнях (табл. 2).

Таблиця 2

Напрями удосконалення управління розвитком підприємств малого і середнього бізнесу в умовах переходу до циркулярної моделі економіки

Напрями удосконалення управління розвитком підприємств	Конкретні заходи, які необхідно здійснити за відповідним напрямом
1	2
1. Зменшення розриву між стратегічними цілями і реальними діями щодо інтеграції принципів циркулярної економіки у основні бізнес-процеси підприємства	<p>Розробка загальної стратегії переходу до циркулярної бізнес-моделі та конкретизація її у вигляді вимірюваних цільових завдань, що корелюють із цілями декарбонізації та охорони навколишнього середовища.</p> <p>Формування відповідних бюджетів для подальшого фінансування ініціатив у сфері переходу до циркулярної бізнес-моделі, зокрема, для мінімізації відходів та зниження навантаження на навколишнє середовище.</p> <p>Створення структурованої програми пілотного впровадження циклічних рішень через тестування на обраних продуктах, аналіз отриманих результатів, коригування стратегій і виявлення можливостей для подальшого масштабування ініціатив.</p> <p>Створення надійної інфраструктури управління даними і підготовки звітності для підтримки прийняття рішень і моніторингу прогресу із досягнення цілей циркулярної економіки.</p>
2. Встановлення вимірюваних цілей і завдань у сфері циклічності ресурсів, моніторинг їх виконання	<p>Формулювання SMART-цілей для ефективного впровадження циклічних продуктів по всьому ланцюгу створення вартості.</p> <p>Вимірювання конкретних показників та оцінка їх динаміки для подальшого інформування усіх зацікавлених сторін про результати переходу до циркулярної бізнес-моделі.</p>
3. Розвиток навичок та обізнаності щодо впровадження практик економіки замкнутого циклу	<p>Систематичне підвищення обізнаності працівників з питань впровадження принципів циркулярної економіки у всі аспекти діяльності підприємства.</p> <p>Проведення роз'яснювальної роботи (у соціальних мережах та із використанням доступних інструментів реклами) серед споживачів щодо можливого впливу їхніх рішень та дій на навколишнє середовище.</p> <p>Залучення ключових постачальників до практики циркулярної економіки. Визначення чітких договірних зобов'язань для дотримання постачальниками вимог циклічності, налагодження співпраці у сфері розробки дизайну продукції згідно з основними принципами економіки замкнутого циклу.</p> <p>Організація взаємодії між структурними підрозділами підприємства для узгодження поставлених цілей і відповідного обміну знаннями у сфері циркулярної економіки.</p>
4. Оцінка ресурсів, які використовуються для виробництва продукції, і ретельний відбір матеріалів з метою розробки дизайну і виготовлення певного продукту із обов'язковим дотриманням принципів циркулярної економіки	<p>Мінімізація використання матеріалів при розробці дизайну продукту через усунення зайвих і небезпечних компонентів і виявлення тих напрямів, де можна зменшити обсяг упаковки чи взагалі відмовитися від неї, без втрати цілісності і якості кінцевого продукту.</p> <p>Застосування цифрових технологій, зокрема, штучного інтелекту, для оптимізації використання матеріалів, збільшення прозорості ланцюгів постачання.</p> <p>Збір даних про вхідні ресурси через платформи електронних закупівель та інформації про постачальників, зокрема щодо вмісту і походження перероблених ними матеріалів.</p> <p>Здійснення поступового переходу до виробництва циклічних продуктів, шляхом перепроєктування дизайну продукції і заміни окремих матеріалів.</p>

Продовження Таблиці 2

1	2
5. Моніторинг виготовленої продукції та ресурсів для створення переробки із «замкнутим» чи «відкритим» циклом, які забезпечують реалізацію бізнес-моделі циркулярної економіки	Забезпечення переходу від традиційної моделі володіння продуктом до моделі, у якій продукти надаються в лізинг, оренду чи спільне користування протягом усього життєвого циклу такого продукту.
	Організація роботи з постачальниками у напрямі удосконалення інфраструктури реверсивної логістики, зокрема, для оптимізації процесів повернення, відновлення і повторного використання продуктів, які підприємство пропонує споживачам на певному сегменті ринку.
	Залучення клієнтів до ефективного управління поверненням товарів через створення відповідних стимулів, спрощення процесу повернення, товарів, які не відповідають очікуванням споживача, надання бонусних балів за лояльність тощо.
6. Розробка рішень і сприяння міжгалузевій співпраці для досягнення системних змін	Здійснення розробки інноваційних рішень спільно зі стартапами, які вже успішно впровадили принципи циркулярної економіки у своїй бізнес-процесі.
	Об'єднання зусиль з іншими підприємствами своєї чи суміжної з нею галузі для прискорення впровадження принципів економіки замкнутого циклу.
	Просування політики із впровадження принципів циркулярної економіки і розширення відповідальності виробника на регіональному і національному рівнях, зокрема, через розробку та впровадження необхідних законодавчих ініціатив і стандартів.
	Поступове розширення інфраструктури реверсивної логістики і збору відходів за допомогою спільних інвестицій, спрямованих на організацію ефективного процесу повернення і збору продукції згідно вимог чинного законодавства у сфері утилізації і переробки відходів.

Джерело: запропоновано авторами

Узагальнюючи викладене, можемо стверджувати, що важливим аспектом державної політики щодо переходу підприємств до циркулярних бізнес-моделей має бути забезпечення належної фінансової підтримки для відповідних інвестиційних проєктів. Ключовим етапом у цьому процесі, на думку авторів, має бути інтеграція підприємств малого і середнього бізнесу до міжнародних екологічних мереж, що в кінцевому підсумку дозволить українським компаніям цього сегменту впевнено виходити на нові ринки збуту і брати безпосередню участь у глобальних ініціативах, спрямованих на досягнення сталого розвитку і відновлення екосистем.

Однак при цьому одним із основних викликів на шляху до становлення циркулярної економіки в Україні може бути недосконалість фінансових механізмів, які могли б забезпечити необхідну підтримку для підприємців у цьому непростому, але дуже важливому процесі. Більшість існуючих програм, орієнтованих на підтримку екологічних ініціатив,

зосереджені винятково на підприємствах великого бізнесу, у той час як малі та середні підприємства, зазвичай, мають досить обмежений доступ до фінансових ресурсів, необхідних для впровадження нових технологій та унікальних рішень. У зв'язку з цим доцільно здійснювати розробку нових фінансових інструментів, здатних підтримати інвестиції у сталий розвиток та розвиток циркулярних технологій. Це можуть бути як спеціалізовані кредитні програми, так і різноманітні субсидії чи податкові пільги для підприємств малого і середнього бізнесу, які активно впроваджують енергозберігаючі технології, модернізують власне виробництво у відповідності з вимогами чинних екологічних стандартів.

Висновки. Циркулярна економіка в умовах сьогодення – це не лише один із основних трендів у сфері сталого розвитку, але й суттєва зміна економічної парадигми, цілком здатна докорінним чином змінити існуючу глобальну економічну систему. Перехід до моделі циркулярної економіки відкриває

перед бізнесом додаткову можливість для отримання додаткової цінності і допомагає йому створити певні соціальні чи економічні вигоди. У цьому контексті саме малі і середні підприємства можуть стати важливими агентами змін, адже циркулярна економіка відкриває перед ними нові горизонти у сфері інноваційних моделей ведення бізнесу та оптимізації управління ресурсами. Однак для ефективної реалізації основних принципів циркулярної економіки необхідною є комплексна підтримка, що передбачає не лише інституційні зміни, але й активну роль

держави у створенні сприятливих умов для подальшого розвитку циркулярних бізнес-моделей. Все це вказує на необхідність розробки інноваційних механізмів фінансування таких ініціатив і програм, спрямованих на стимулювання впровадження енергозберігаючих та ресурсоефективних технологій. Саме таке середовище дозволить малому і середньому бізнесу нарешті зайняти більш конкурентоспроможну позицію на міжнародних ринках товарів і послуг, що у свою чергу, сприятиме позитивній динаміці розвитку національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Global Waste to Grow by 70 Percent by 2050 Unless Urgent Action is Taken: World Bank Report. 2018. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/09/20/global-waste-to-grow-by-70-percent-by-2050-unless-urgent-action-is-taken-world-bank-report> (дата звернення: 16.10.2024).
2. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee for the Regions. A new Circular Economy Action Plan. For a cleaner and more competitive Europe. 2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1583933814386&uri=COM:2020:98:FIN> (дата звернення: 11.11.2024).
3. Circular economy: definition, importance and benefits. 2023. URL: <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20151201STO05603/circular-economy-definition-importance-and-benefits> (дата звернення: 08.11.2024).
4. Julian Kirchherr, Nan-Hua Nadja Yang, Frederik Schulze-Spüntrup, Maarten J. Heerink, Kris Hartley. Conceptualizing the Circular Economy (Revisited): An Analysis of 221 Definitions, Resources, Conservation and Recycling, 2023. Vol. 194. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2023.107001> (дата звернення: 19.10.2024).
5. The Full Fortune Global 500 List – 2024. URL: <https://fortune.com/ranking/global500/> (дата звернення: 13.10.2024).
6. Горбаль Н. І., Ломага Ю. Р. Циркулярна економіка – основа сталого розвитку підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*. 2022. Вип. № 1 (9). С. 9–22.
7. Яценко О. М. Циркулярна економіка як незворотній глобальний мегатренд та драйвер сталого розвитку України. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2022. № 11–12. 2022. С. 131–143.
8. Швець А. І. Циркулярна економіка як нова модель розвитку економіки України в процесі євроінтеграції. *Економічний вісник*. 2022. № 1. С. 43–49.
9. Geissdoerfer M., Savaget P., Bocken N., Hultink E. The Circular Economy – A new sustainability paradigm? *Journal of Cleaner Production*. 2017. Vol. 143. P. 757–768. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.12.048> (дата звернення: 11.11.2024).
10. Lamba H. K., Kumar N. S., Dhir S. Circular economy and sustainable development: a review and research agenda. *International Journal of Productivity and Performance Management*. 2023. Vol. 73. DOI: <https://doi.org/10.1108/IJPPM-06-2022-0314> (дата звернення: 11.11.2024).
11. Руда М. В., Мирка Я. В. Циркулярні бізнес-моделі в Україні. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2020. Вип. 2 (1). С. 107–121.
12. Горбаль Н. І., Пліш І. В. Циркулярні бізнес-моделі для сталого розвитку українських підприємств. *Journal of Lviv Polytechnic National University Series of Economics and Management Issues*. 2021. Вип. 5. С. 15–29.
13. Подра О. П., Горошко Ю. В. Циркулярні моделі управління розвитком бізнесу: проблеми та перспективи в Україні. *Бізнес Інформ*. 2022. № 11. С. 231–236.
14. MSMEs and the SDGs. Leveraging the Power and Resilience of Micro-, Small and Medium-sized Enterprises to Accelerate Sustainable Development and Eradicate Poverty in Times of Multiple Crises. 2024. URL: <https://www.un.org/en/observances/micro-small-medium-businesses-day> (дата звернення: 03.10.2024).
15. Малий і середній бізнес – це основа економіки України, тож він є важливим пріоритетом для держави. Президент України. Офіційне Інтернет-представництво. 2021. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-malij-i-serednij-biznes-ce-osnova-ekonom-67213> (дата звернення: 08.11.2024).

16. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва – 2022: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України. 2023. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/12/Dsvsмм_22.pdf (дата звернення: 11.10.2024).
17. Каталог внеску бізнесу в Перемогу в російсько-українській війні. CSR Ukraine. URL: <https://csr-ukraine.org/catalog-actions-of-companies-in-the-russian-ukrainian-war/> (дата звернення: 13.11.2024).
18. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 р. Постанова Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.11.2024).
19. Про схвалення Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024 – 2027 роках. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2024 р. № 821-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-strategii-vidnovlennia-staloho-rozvytku-ta-tsyfrovoi-transformatsii-maloho-i-s821300824> (дата звернення: 01.11.2024).

REFERENCES:

1. Global Waste to Grow by 70 Percent by 2050 Unless Urgent Action is Taken: World Bank Report. 2018. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/09/20/global-waste-to-grow-by-70-percent-by-2050-unless-urgent-action-is-taken-world-bank-report> (data zvernennia: 16.10.2024).
2. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee for the Regions. A new Circular Economy Action Plan. For a cleaner and more competitive Europe. 2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1583933814386&uri=COM:2020:98:FIN> (data zvernennia: 11.11.2024).
3. Circular economy: definition, importance and benefits. 2023. URL: <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20151201STO05603/circular-economy-definition-importance-and-benefits> (data zvernennia: 08.11.2024).
4. Julian Kirchherr, Nan-Hua Nadja Yang, Frederik Schulze-Spüntrup, Maarten J. Heerink, Kris Hartley. Conceptualizing the Circular Economy (Revisited): An Analysis of 221 Definitions, Resources, Conservation and Recycling, 2023. Vol. 194. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2023.107001> (data zvernennia: 19.10.2024).
5. The Full Fortune Global 500 List – 2024. URL: <https://fortune.com/ranking/global500/> (data zvernennia: 13.10.2024).
6. Horbal N. I., Lomaha Yu. R. (2022) Tsyrukuliarna ekonomika – osnova staloho rozvytku pidpriumstv. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Serii «Problemy ekonomiky ta upravlinnia». Vyp. № 1 (9). P. 9–22.
7. Iatsenko O. M. (2022) Tsyrukuliarna ekonomika yak nezvorotnii hlobalnyi mehatrend ta draiver staloho rozvytku Ukrainy. *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*. № 11–12. P. 131–143.
8. Shvets A.I. Tsyrukuliarna ekonomika yak nova model rozvytku ekonomiky Ukrainy v protsesi yevrointehratsii. *Ekonomichnyi visnyk*. № 1. P. 43–49.
9. Geissdoerfer M., Savaget P., Bocken N., Hultink E. (2017) The Circular Economy – A new sustainability paradigm? *Journal of Cleaner Production*. Vol. 143. P. 757–768. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.12.048> (data zvernennia: 11.11.2024).
10. Lamba H.K., Kumar N.S., Dhir S. (2023) Circular economy and sustainable development: a review and research agenda. *International Journal of Productivity and Performance Management*. 2023. Vol. 73. DOI: <https://doi.org/10.1108/IJPPM-06-2022-0314> (data zvernennia: 11.11.2024).
11. Ruda M. V., Myrka Ya. V. (2020) Tsyrukuliarni biznes-modeli v Ukraini. *Menedzhment ta pidpriumnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku*. Vyp. 2 (1). P. 107–121.
12. Horbal N. I., Plish I. V. (2021) Tsyrukuliarni biznes-modeli dlia staloho rozvytku ukrainskykh pidpriumstv. *Journal of Lviv Polytechnic National University Series of Economics and Management Issues*. Vyp. 5. P. 15–29.
13. Podra O. P., Horoshko Yu. V. (2022) Tsyrukuliarni modeli upravlinnia rozvytkom biznesu: problemy ta perspektyvy v Ukraini. *Biznes Inform*. № 11. P. 231–236.
14. MSMEs and the SDGs. Leveraging the Power and Resilience of Micro-, Small and Medium-sized Enterprises to Accelerate Sustainable Development and Eradicate Poverty in Times of Multiple Crises. 2024. URL: <https://www.un.org/en/observances/micro-small-medium-businesses-day> (data zvernennia: 03.10.2024).
15. Malyi i serednij biznes – tse osnova ekonomiky Ukrainy, tozh vin ye vazhlyvym priorytetom dlia derzhavy. Prezydent Ukrainy. Ofitsiine Internet-predstavnytstvo. 2021. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-malij-i-serednij-biznes-ce-osnova-ekonom-67213> (data zvernennia: 08.11.2024).

16. Dіalnist subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva – 2022: statystychnyi zbirnyk. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. 2023. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/12/Dsvsmm_22.pdf (data zvernennia: 11.10.2024).
17. Kataloh vnesku biznesu v Peremohu v rosiisko-ukrainskii viini. CSR Ukraine. URL: <https://csr-ukraine.org/catalog-actions-of-companies-in-the-russian-ukrainian-war/> (data zvernennia: 13.11.2024).
18. Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ekonomichnoi stratehii na period do 2030 r. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03 bereznia 2021 r. № 179 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 02.11.2024).
19. Pro skhvalennia Stratehii vidnovlennia, staloho rozvytku ta tsyfrovoi transformatsii maloho i serednoho pidpriemnytstva na period do 2027 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2024–2027 rokakh. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 serpnia 2024 r. № 821-r. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-vidnovlennia-staloho-rozvytku-ta-tsyfrovoi-transformatsii-maloho-i-s821300824> (data zvernennia: 01.11.2024).